

חשמל בשבת

הקדמה:

אנחנו זוכים לחיות בדור בו ה' האיר את עיני המדענים והמהנדסים להמציא המצאות ומכשירים שמשרים ומטיבים את תנאי חיינו ואת יכולת העשייה האנושית. מכשירים אלו משרים גם את מנוחת השבת והשמחה בה, ואף על פי כן, אסור להדליקם בשבת עצמה. בגליון זה נדון באיסורים הכרוכים בהפעלת מנגנון חשמלי בשבת.

א. מבעיר

הראי"ה קוק באר שהחשמל נחשב אש, ולכן המדבר ברמקול עובר באיסור מבעיר:

שו"ת אורח משפט אורח חיים סימן עא:

כל פעולה שגורמים שיתהווה זרם אלקטרי (חשמלי) הרי הוא מוליד אש, וכל הולדת אש הוי מבעיר... שהתורה אמרה בסתם לא תבערו אש, כל מה שנקרא בשם אש הרי הוא בכלל זה... וכל זמן שאין לנו ראייה ברורה להוציא את האש האלקטרי מכלל אש, אי אפשר לנו להקל בזה כלל... אין לנו שום מקום לומר שהניצוץ האלקטרי שהוא מתילד על ידי הדחיפה שאנו מעוררים באויר על ידי הדיבור של המגפון, שלא יקרא בשם אש.

מדוע חשמל נחשב לאש?

אולם יש שסייגו את דברי הראי"ה קוק, לחשמל שמוליד ניצוצות של אש, כפי שהיה בזמנו של הרב קוק:

הרב ישראל רוזן, לאמונת עתיר 111:

הרב קוק דיבר על מיקרופון ורמקול בימיו (בדור שקדם לטרנזיסטור ולחצאי מוליכים), שהיו בהם שפופרות ובהן חוטים המתלבנים ומאדימים ואף מתיזים ניצוצות, ולא הכיר כלל מכשור ללא ליבון או ניצוצות (גם מנוע). הוא מדבר במפורש על 'ניצוץ' ועל 'בעירה', וכל דיונו הוא כנגד הטענה שהושמעה ולפיה 'אש אלקטרי' (דהיינו 'גחלת של מתכת' שהיא חוט מלובן) שונה מדיני אש המאכלת חומרי בעירה אל אתר, כמו עצים.

ב. בונה

כתב השולחן ערוך, שהבונה כלי בשבת בצורה הדוקה וחזקה חייב חטאת:

שולחן ערוך אורח חיים סימן שיג סעיף ו:

מטה של פרקים (שעשויה מכמה חלקים) אסור להחזירה ולהדקה, ואם תקע חייב חטאת ואם היא (דרכה להיות) רפויה, מותר לכתחלה.

למד מכך החזון איש, לעניין סגירת מעגל חשמלי:

מכתב החזו"א, שו"ת מנחת שלמה חלק א סימן יא:

חיבור החוטים (של החשמל) על ידי כפתור, הוא שילוב פרקים... זה בנין חשוב והוי כתוקע את הפרקים... כל זמן שאינו מחובר אין לאדם חפץ והנאה בכח האצור בו, וכשמחברו נעשה בידו של אדם כלי שימוש.

ובמקום אחר הוסיף לבאר, שכיוון שהחיבור של החוטים והכנסת הזרם בהם יוצר פעולה חשובה, יש בכך משום בונה:

חזון אי"ש אורח חיים סימן נ אות ט:

קרוב הדבר דזה בונה מן התורה, כעושה כלי... בפתיחת החשמל שמכניסים הזרם בחוטים חשיב לעולם כתקע... תיקון צורה להגשם (לחומר) ונעשה על ידי זה שימוש ודאי חשיב בונה.

הגרש"ז אוירבך חלק על דברי החזו"א, וכתב:

שו"ת מנחת שלמה חלק א סימן יא:

מסתבר דאין לחלק בין זרימת גז ורוח תוך צינור חלול לבין הטענת חשמל בצינור אשר החשמל זורם בו... ברור שגם חדר אטום בלי חלון... ורק על ידי הפתיחה וכניסת אויר ואור יכולים להיות בחדר ורק אז ראוי הוא לשימוש, ואפילו הכי מותר ודאי לפתוח בשבת ולא חשיב כלל כבונה... לחיצה בכפתור שעושין בקל חיש מהר הרבה פעמים בכל יום, מסתבר לכאורה דאין זה קרוי לא בונה ולא מכה בפטיש, רק חשיב כנותן מעבר לזרם כדי שיתן כח להאיר.

מהי נקודת המחלוקת בין החזו"א לגרש"ז אוירבך?

ג. מכה בפטיש - גמר מלאכת הכלי

האם המחבר מכשיר חשמלי לזרם החשמל נחשב כגומר את ייצור הכלי?

כתב הגר"א ולדנברג שהפעלת מכשיר חשמלי אסורה משום 'מכה בפטיש', כיוון שהזרמת החשמל משלימה את תיקון הכלי:

שו"ת ציץ אליעזר חלק ו סימן ו:

יש לאסור הפעלת הזרם משום גמר כלי ומתקן מנא, כי נוסף לעצם עשיית החיבור כשלעצמו, הרי היה חסר עד כה בגוף של המכונה הדבר החי הנושא אותה, היינו הזרם החשמלי, ולכן אין לך גמר ותיקון כלי גדול מזה. ואם כן, הרי זה בכלל מה שפסק הרמב"ם בפכ"ג מה' שבת ה"ד שהמתקן כלי באיזה דבר שיתקן חייב.

אולם רבים מפוסקי דורנו חלקו על דבריו, וכפי שסיכם זאת הגר"ע יוסף:

שו"ת יביע אומר חלק א אורח חיים סימן כ:

לא שייך דין מתקן מנא בזה, מכיון שהכלי נגמר ואין בו שום חסרון והתיקון הזה הוא דרך תשמישו... מותר להחזיר מנורה שנתפרקה, ואין בה משום בונה ולא משום מתקן מנא ומכה בפטיש, אם ההדיוט יכול להחזירה. ואם כן כל שכן בכלי כזה שלא נתבטל ממנו תורת כלי, ועדיף ממנורה שנפלה ונתפרקה, שבדאי אין בזה משום מתקן מנא... נראה שאפילו איסור מדרבנן משום מתקן מנא, אין בזה.

ד. מכה בפטיש - יצירה חשובה

מסופר בירושלמי:

תלמוד ירושלמי מסכת שבת פרק ז הלכה ב:

רבי יוחנן ורבי שמעון בן לקיש עבדין הווין בהדא פירקא תלת שנין ופלוג (עסקו בפרק של מלאכות שבת שלוש וחצי שנים)... מן דאשכחון מסמוך סמכין, הא דלא אשכחון מיסמוך עבדוניה משום

יש לאסור עוד משום דעל ידי סגירת זרם העלעקטרי נולד כח עלעקטרי וזה אסור בשבת... (כמו) מוליד ריחא הוא הדין דאסור לעשות עלעקטרישע פערבינדונג (חיבור חשמלי) בשבת.

הגרש"ז אוירבך כתב שאף שדברי הבית יצחק אינם מוכרחים, למעשה יש להורות כדבריו:

שו"ת מנחת שלמה חלק א סימן ט:

לענין מוליד, אם רגילים תמיד להוליד ולחזור ולהוליד אותו דבר עצמו שכבר נולד קודם וכך הוא תשמישו תדיר, נראה דלא שייך בו כלל איסור מוליד. וגם אפשר שאף איסור מוליד הוא דוקא כשנולד דבר שהוא בר קיימא... מה שאין כן בנדון דידן שההולדה היא רק לזמן מועט ותיכף לאחר גמר תשמישו הוא חוזר ומנתק את הזרם או שהוא נותק מאליו... בכגון דא לא חשיב כלל מוליד. ובעיקר הדבר חושבני שקשה מאד לחדש איסור מוליד כזה שלא מזכר כלל בש"ס... אך מה אעשה שכבר הורה זקן והוא הגאון מוהר"ש מעלקיש ז"ל בשו"ת בית יצחק... והדבר צריך הכרעה.

❖ מהם שלשת הפיקפוקים של הגרש"ז א בדברי הבית יצחק?

1. צביון השבת

כפי שהתבאר, לדעת רוב מוחלט של הפוסקים, הפעלת חשמל בשבת כרוכה בפעולה אסורה, מן התורה או מדרבנן. מלבד זאת, עוררו כמה פוסקים, שהפעלת החשמל בשבת פוגעת בצביון השבת:

הגר"נ רבינוביץ, אמונת עתיד 104 עמוד 67:

עצם השימוש בחשמל... יש מקום לאסור מדרבנן משום 'עובדין דחול'. בימים עברו, בתקופה שהשימוש בחשמל החל להתפשט, ראו אל נכון גדולי הפוסקים שיש סיכון לעצם שמירת השבת, שהרי על ידי חשמל אפשר לעשות את כל הל"ט מלאכות כולן.

בדומה לכך כתב הגרש"ד הלוי:

שו"ת עשה לך רב חלק ו סימן כז:

ההתפתחות הטכנולוגית מאפשרת הפעלת מכשירים בשבת, ולעתים אף השימוש בהם בעצם יום השבת. דבר זה מסכן את שלמות קדושת השבת ומרוקן את השבת מתכונה המהותי. דרך משל, באם יהיה ניתן על ידי מיכשור טכנולוגי מתוחכם להפעיל מכונת בשבת, ללא שיצטרך הנוהג בה לעשות שום מלאכה האסורה בשבת... נאבד את השבת עם כל ערכיה הנחציים הרבים.

2. הלכה למעשה

- אסור להפעיל מכשיר חשמלי בשבת.
- מכשיר חשמלי הפועל מלאכה דאורייתא, כגון הבערה או בישול, אסור מהתורה.
- נחלקו פוסקי דורנו, בהפעלת מכשיר חשמלי כמו מאוורר, שמלבד פעולת המנוע החשמלי אינו פועל כל מלאכה, האם איסורו מהתורה או מדרבנן.
- במערכות ציבוריות הנוגעות לפיקוח נפש, כגון בצה"ל או בבתי חולים, מקובל במקום צורך להגדיר זאת כאיסור דרבנן.

מכה בפטיש (מה שמצאו הסמיכו לאבות המלאכה, ומה שלא כללו במלאכת מכה בפטיש).

❖ אלו מלאכות נכללות במלאכת 'מכה בפטיש'?

על פי דברי הירושלמי, חידשו כמה פוסקים, שגם את החשמל יש לאסור בכלל מכה בפטיש, וביאר זאת הגר"א וייס:

מנחת אשר חלק א סימן ל:

בניגוד למקובל במושכל ראשון שחז"ל התבוננו בכל מעשה וענין אם יש בה צד דמיון לאחת מל"ט מלאכות, ואם מצאו בה צד דמיון לאחת המלאכות קבעו בה איסור כתולדה למלאכה זו. אלא חז"ל בראשית עיונם קבעו שמעשה זה יש בו חשיבות, תיקון וחיידוש ומשום כך מלאכה הוא, ורק אחר כך התבוננו לאיזו מל"ט הוא דומה, וקבעוהו תולדה למלאכה זו... ומלאכה זו דמכה בפטיש גדר כללי היא לכל מלאכה שיש בה חשיבות גדולה ותיקון ויצירה עד שבסברא ידענו דעלכרחך מלאכה הוא... ונראה לענ"ד דכך גם לגבי סגירת המעגל החשמלי על כל צורותיה ואופניה, דללא כל ספק יש בה המצאה עצומה שאין כמותה תיקון וחשיבות להניע יסודות תבל דיש בה חשש מכה בפטיש.

אולם, הגרש"ז אויערבך שלל הגדרה זו מכמה נימוקים:

שו"ת מנחת שלמה חלק א סימן ט:

מכה בפטיש היינו דוקא כשחסר עדיין תיקון שהאומנין רגילים לעשותו ונשאר כך בתיקון זה לעולם... אף אי חשבינן כאן את החבור עם הזרם כמעשה רב... מותר כיון שאינו עשוי להתקיים. וגם יותר נראה דהחשיבות של מעשה רב הוא לא בגלל התוצאות אם הן חשובות או לא כי אם מפני שהמעשה עצמו יש בו טורח גדול לעשותו או שהתיקון נשאר בו לעולם, וכאן בהכנסת זרם אף שהתוצאה מפעולה זו חשובה מאד, מכל מקום כיון שהוא כבר ערוך ומתוקן לכך ומצד עיקר המעשה הוא ליה רק מלתא זוטרתא וגם לא מתקיים, ורגילין לעשותו תדיר בכל עת ובכל שעה מסתבר שאין זה חשיב מכה בפטיש.

❖ לאור דברי הגרש"ז מהי הגדרת מכה בפטיש?

ה. מוליד

עד עתה עסקנו בשאלה האם ישנו איסור תורה בהפעלת זרם חשמלי. כעת נדון האם יש בכך איסור דרבנן.

כתב הרמ"א:

הגה על השו"ע או"ח סימן תקיא סעיף ד:

ואסור לסחוף כוס מבושם על הבגדים, משום דמוליד בהן ריחא.

וביאר המשנ"ב:

משנה ברורה שם ס"ק כז:

דמוליד בהן ריחא - ואסור מדרבנן, שהמוליד דבר חדש קרוב הוא לעושה מלאכה חדשה.

על דרך זו, כתב בשו"ת בית יצחק, שיש לאסור מדרבנן להפעיל מכשיר חשמלי:

שו"ת בית יצחק חלק ב השמטות לסימן לא:

